

DENİZCİ CUMHURİYETLER

VENEDİK, CENEVİZ, AMALFİ VE PİSA

Ermanno Orlando

İtalyanca Aslından Çeviren:

Emre Kaymakçı

alBaraka
Yayınları

ERMANNORLANDO

Orta Çağ İtalyan ve Venedik tarihinin önde gelen tarihçilerinden Ermanno Orlando Siena Üniversitesi Yabancı Diller Üniversitesinde Orta Çağ Tarihi Anabilim dalında Doçentlik görevini sürdürmektedir. Lisans derecesini Ca'Foscari Üniversitesi Tarih Bölümünden alan Ermanno Orlando, Verona Üniversitesi Tarih ve Antropoloji Bilimleri bölümünden ise doktora derecesini almıştır. Ermanno Orlando ayrıca Venedik'teki Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti'den [Venedik Bilim, Edebiyat ve Sanat Enstitüsünden] burs elde etmiştir. Ca'Foscari ve Verona üniversitelerinde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. Çalışmaları, Geç Orta Çağ Venedik tarihi, Akdeniz dünyasının sosyo-kültürel tarihi ve ticaret tarihine odaklanmaktadır. Ayrıca Ermanno Orlando'nun ilgi alanları içerisinde Venedik, Adriyatik bölgesi ve Balkan kıyıları arasındaki siyasi ve hukuki ilişkiler, Venedik ve Veneto bölgesinde yapılan evlilik ile aile tarihi ve özellikle Venedik'e yapılan göç hareketleri bulunmaktadır. Ermanno Orlando'nun *Venezia e il mare nel Medioevo*, *Le Venezie di Marco Polo: Storia di unmercante e delle sue città*, *Matrimoni medievali: Sposarsi in Italia nei secoli XIII-XVI* başta olmak üzere çok sayıda kitap ve makalesi bulunmaktadır.

EMRE KAYMAKÇI

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun olan Emre Kaymakçı Yüksek Lisansını 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih anabilim dalında tamamladı. Ayrıca 2019'da Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Orta Çağ anabilim dalına Araştırma Görevlisi olarak atanmıştır. TÜBİTAK 2214A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Bursu ile Venedik Ca'Foscari Üniversitesi'nde Doç. Dr. Dorit Raines danışmanlığında doktora tezi ile ilgili projesini yürüttükten sonra 2024 yılında Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih anabilim dalında "Venedik Hâkimiyetinde Girit Adası (1204-1453)" başlıklı tez ile doktorasını tamamladı. İlgi alanları arasında 1204-1669 yılları arasında Venedik hâkimiyetinde Girit Adası, Orta Çağ Venedik tarihi, Orta Çağ'da İtalyan denizci devletleri, Batı Anadolu Türk beylikleri bulunan Emre Kaymakçı, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz7

I. Amalfi: Arap-Bizans Denizi'nin Kıyısında

1. Siyasi Bağımsızlığa Doğru	17
2. Aşağı Tiren Denizi Bölgesindeki Yayılım.....	21
3. Zirve	25
4. Bağımsızlığın Sonu.....	31
5. Yıkılma Sorunu.....	35

II. Tiren Denizi'nde Pisa ve Ceneviz'in Yayılımı

1. Başlangıçlar	39
2. Tiren Denizi'nde Hâkimiyet.....	43
3. Hâkimiyete Yönelik Girişimler	51
4. Akdeniz Yörüngesinde	57
5. Pisa-Ceneviz Rekabetinin Başlangıcı	61

III. Venedik ve Adriyatik'teki Hâkimiyet

1. Kökenler	65
2. Venedik Şehri'nin Doğuşu	71
3. Adriyatik'in Kuzeyinde Hâkimiyet.....	77
4. Bizans'tan Bağımsızlığın Elde Edilmesi	83

IV. Haçlı Seferleri

1. I. Haçlı Seferi'ne Katılım.....	87
2. Sonuçlar ve Beklentiler.....	95
3. Bizans Levant'ında.....	99
4. Venedik ve IV. Haçlı Seferi.....	105
5. Doğu'daki Büyük Genişleme.....	109

V. Tiren Denizi'nde Hâkimiyet Mücadelesi

1. Üçüncü Pisa-Ceneviz Savaşı.....	113
2. Meloria'ya Doğru.....	117
3. Meloria Savaşı.....	121
4. Zorlu Bir İyileşme Dönemi.....	127
5. Zirve ve Çöküş.....	131

VI. Akdeniz'de Hâkimiyet Mücadelesi

1. IV. Haçlı Seferi'nden Sonra Güç Dengesi.....	137
2. Zekice Bir Karşı Hamle: Nymphaeon (Nif) Antlaşması.....	141
3. Birinci Venedik-Ceneviz Savaşı.....	145
4. Curzola, Meloria Gibi mi?.....	149
5. Üçüncü Venedik-Ceneviz Savaşı.....	155
6. Uçurumun Eşiğinde: Chioggia Savaşı.....	161

VII. Denizaşırı Bağımlılıklar

1. Denizaşırı Yerleşimlerin Özellikleri ve Yapıları.....	167
2. Amalfi'nin Bağımlılık Sistemi.....	173
3. Pisa Sistemi.....	179
4. Ceneviz Birliği.....	185
5. Venedik Birliği.....	191

VIII. Denizlerde Ortak Yönetim

1. Venedik'in Yeniden Canlanması.....	199
2. Ceneviz'in Atlantik'e Yönelişi.....	203
3. Aragonlar ve Türkler Arasında Ceneviz.....	207
4. Venedik, Türkler ve İtalya.....	211
Sonuç.....	217
Öneri Okumalar.....	221
Dizinler.....	233

Önsöz

XIX. yüzyılda bir tarihinin mutlu sezgisiyle Orta Çağ'da ekonomi ve medeniyet açısından heyecan verici bir fetih, ticari genişleme ve ilerleme dönemine tanıklık eden bazı İtalyan sahil kentlerini tanımlamak için “Deniz Cumhuriyetleri” kavramı ortaya atıldı. XX. yüzyıldan itibaren bu kavram özellikle Amalfi, Ceneviz, Pisa ve Venedik gibi dört deniz kentini tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Söz konusu kentlerin armaları, 1941 yılından itibaren İtalyan donanmasının bayrağında görkemli bir şekilde yer aldı. Özellikle son zamanlarda “deniz cumhuriyetleri” kavramı tarihçiler arasında giderek cazibesini kaybetmiş olmasına karşın geniş halk kitleleri nezdindeki etkisini ve tanınırlığını büyük ölçüde korumuştur. Bu durum her yıl eski deniz cumhuriyetlerinin “Regata”¹ olarak bilinen tarihi canlandırma etkinlikleriyle de beslenmektedir. Öyleyse deniz cumhuriyetlerinden bahsetmek hâlâ anlamlı mı? İtalyan Orta Çağ'ının en önemli deniz kentlerinin tarihini yeniden ele almak, özetlemek ve aynı zamanda yeniden

¹ Venedikçe “regata” kelimesinden gelen bu kelime “yarışmak” anlamındaki “regatar” fiilinden türemiştir. Regata yarışları kürekli ve yelkenli teknelerle yapılmakla birlikte tarihi regata etkinliklerinde döneme özgü tekne tiplerinin ve kostümler içinde mürettebatların katılımıyla geleneksel nitelikte bir yarış düzenlenmektedir. (ç.n)

düşünmek amacıyla yazılmış bir kitaba bu başlığı vermek hâlâ mantıklı mı? Bu sorulara cevap vermeden önce deniz cumhuriyeti kavramını yeniden gözden geçirmek, kavramın neyi ifade ettiğini anlamak ve hem tarihsel hem de toplumsal açıdan bu kavramın geçirdiği süreci incelemek gerekir. Deniz cumhuriyeti kavramı aslında belirsiz, esnek ve bir bakıma yapay olduğu için tehlikeli bir kavramdır. Bu kavram İtalya'ya ve İtalya tarihine hayran olan İsviçreli tarihçi Jean-Charles-Leonard Simonde de Sismondi'nin bağımsız İtalyan birliğini tasvir etmek için 1807 ile 1818 yılları arasında yayınlanan kült eseri "Histoire des republiques italiannes du moyen age" adlı eserinde İtalya'nın tamamına ve onun büyüklüğüne atıfta bulunarak aslında İtalyan "comune"²lerini tanımlamak için "cumhuriyet" ifadesini kullanılmıştır. Sismondi, yarımadanın "comune" şehirleri arasında denizcilik ve ticari girişimcilikleriyle öne çıkan bazı şehirleri yani deniz cumhuriyetlerini göstermiştir. Bu kavram henüz tam olarak tanımlanmış ve netleştirilmiş değildi. Ancak bu, sonraki nesillere, daha sonra giderek artan bir popülerliğe kavuşacak olan tarihsel ve kültürel bir kural bırakmak için yeterliydi. Fakat bu hemen gerçekleşmedi. "Risorgimento"³, İtalyan deniz kentlerine mesafeli ve şüpheli bir bakış açısıyla yaklaşıyordu. Risorgimento anlayışında vatan sınırları dışında eylem ve egemenliğe alan açmakla meşgul olan ve bu nedenle bağımsızlık ve kültürel birliğin sağlanması için mücadele eden İtalya'nın ortak anlatısına katkıda bulunamayan gerçekliklere yer yoktu.

İtalyan birliğinin kurulmasıyla birlikte her ne kadar belirsiz olsa da deniz cumhuriyeti fikri ilk kez somut bir çerçeveye oturtuldu. Bu bağlamda yeni doğan İtalyan donanmasının tarihçisi Camillo Manfroni'nin katkısı belirleyici oldu. Manfroni, yüzyılın

² Bugün İtalya'daki şehir belediyeleri için kullanılmasına karşın Orta Çağ'da bir topluluğu veya devleti ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. (ç.n)

³ İtalyanca "yeniden doğmak" ve "dirilmek" anlamına gelen "risorgere" fiilinden türemiştir. Risorgimento XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılda İtalya'nın ulusal birliğinin ve bağımsızlığının sağlanmasına yol açan siyasal ve kültürel süreci ifade etmektedir. (ç.n)

sonunda deniz terimine vurgu yaparak bu oluşumların esasen denizcilik ve ticaretle ilgili özelliklerini ve donanmalarının gücünü vurgulamıştı. Ancak önce liberal, ardından faşist İtalya, bilinçli ve giderek daha saldırgan bir Akdeniz gücü ve sömürgecilik politikası geliştirmeye başladığında çerçevenin oluşturulma süreci olgunluğa ulaşmıştı. “Deniz Cumhuriyetleri” kavramı artık tamamen kabul görmüştü ve hem emperyalist açıdan tarihsel işlevini vurgulamak hem de Akdeniz’deki ihtişamını ve sömürgecilik misyonunu kutlamak için meşru bir şekilde kullanılabilirdi. Hatta denizci cumhuriyetler, mirasını devralmak ve deniz egemenliğini tam olarak benimsemek isteyen Roma İmparatorluğu ile faşizmin kendine biçtiği sömürgeci güç kaderini birleştiren doğal bir bağlantı unsuru hâline gelmişti. Bu nedenle rejimin deniz cumhuriyetlerinin hatıralarından bolca yararlanarak bunları güçlü bir propaganda ve ideolojik araç hâline getirmesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca Amalfi ile ilgili bazı tereddütlerin giderilmesinden sonra çerçevenin tamamlanması denizci cumhuriyetlerinin sayısının kesin olarak belirlenmesini sağlamıştır. Bugün herkesin bildiği gibi bu cumhuriyetler Amalfi, Pisa, Ceneviz ve Venedik’ten meydana gelmektedir. Deniz Cumhuriyetleri fikrinin halk nezdinde yaygınlaştırılmasında 1941 yılında yukarıda adı geçen dört şehrin armalarının Kraliyet Donanması’nın armasına eklenmesi belirleyici bir rol oynadı. Böylece bu paradigma kesin olarak kabul gördü.

1941’de onaylanıp 1947’de resmi olarak kabul edilen donanma arması bir dönüm noktası oldu. Tarihsel açıdan deniz cumhuriyetleri kavramı bu tarihlerden itibaren ilgisini kaybetmiş olsa da halk nezdinde bilinirliği artmıştı. Savaş sonrası dönemde “faşizmden arınma” ve her türlü emperyalist retorığın aşılmasına yönelik bir ortamda, bilimsel ve bilgilendirici yayınlar, bu konuda oldukça verimli ve nitelikli idi. 1951’den 1963’e kadar olan kısa bir sürede, Marcantonio Bragadin, Arsenio Frugoni ve Armando Lodolini de önemli sentezler sundular. Bu yayınlar cumhuriyet mitlerini yıkmaya devam etti. Artık cumhuriyetlerin ihtişamının peşinde koşulmuyor aksine her birinin uzun ve karmaşık Akdeniz

tarihinde oynadığı rol değerlendirilerek eski statülerine geri döndürülmek isteniyordu. Her türlü ideolojik yükten arındırılmış olan tarih yazım kuralları da ciddi ve artan eleştirilere maruz kalmıştı. Cumhuriyetlerin aleyhine işleyen şey başlangıçta yapılan kavramsal zorlamaydı. Çünkü bu zorlama, anayasal bakımdan birbirinden farklı ve ortak bir yapıya indirgenmesi güç olan dört farklı yapıyı “cumhuriyet” terimi altında bir araya getirmişti. Arsenio Frugoni, cumhuriyet kavramının yetersizliğini ve belirsizliğini açıkça ortaya koymuştu ve kavramı şu sözlerle eleştirmişti: “Hepsi cumhuriyet rejimine sahip olmadığı için ‘cumhuriyetler’ yerine ‘deniz kentleri’ denmesi daha doğru olur.” Cumhuriyetler ifadesinin yapıyla ilgili ortaya çıktıktan sonra sayı sorununun da artık hiçbir önemi kalmamıştı ki “cumhuriyetler” kısa sürede çoğalmış ve Lodolini’nin çalışmasında sayıları 10’a ulaşmıştı. Kısacası, “cumhuriyetler” kavramının icadından neredeyse iki yüzyıl sonra Sismondi, kavramı tüm eleştirel yönleriyle ortaya koymuş ve kavramın tarihçiler arasında giderek artan bir hoşnutsuzluk ve rahatsızlık yaratması sebebiyle bu kavramdan kesin olarak uzaklaşmışlardı. Buna karşılık, yaygın kültür düzeyinde “Deniz Cumhuriyetleri” kavramı koşulsuz bir şekilde kabul görmeye devam etti.

1955 yılında Amalfi’de “dört ‘deniz cumhuriyeti’ arasında kostümlü tarihî bir geçit töreni ve kürek yarışı tertip etmek amacıyla” bir ‘Regatta’ Kurumu’nun ihdas edildiği 1955 yılından bu yana bu farkındalık en azından folklor ve geleneklerin gücüyle de beslenmişti. Ertesi yıl Pisa, eski deniz cumhuriyetlerinin ilk tarihi regata yarışı veya palio’suna ev sahipliği yaptı. Bu yarış, bugün hâlâ mayıs sonu ile temmuz başında çeşitli şehirler arasında dönüşümlü olarak cumhurbaşkanının yüksek himayesinde düzenlenmektedir. Deniz cumhuriyetleri efsanesi ve bunların temsil edilmesi, resmi ve akademik tarihin şüpheleri ve tereddütleri karşısında bir şekilde intikamını almıştı. Bununla birlikte başlangıçtaki “Deniz Cumhuriyetleri” hakkında bir kitap, her ne kadar popüler bilim amaçlı olsa da hâlâ anlamlı mıdır sorusuna geri dönebiliriz. Sorunun cevabı en azından bu konunun bugün hâlâ geniş kitleler